

ИСПАНИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ПЕЧАТ
ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО
(„ЦАРИГРАДСКИ ВЕСТНИК“, „БЪЛГАРИЯ“,
„МАКЕДОНИЯ“, „ДУНАВСКА ЗОРА“)

ЦВЕТА ТРИФОНОВА

Създаването и развитието на българската журналистика и публицистика 40—70-те г. на миналия век са неразривно свързани със задачите и целите на национално-възродителното движение. Историческите повели на тази епоха поставят пред печата отговорни идеологически, политически и организаторски задачи — формиране на единно национално съзнание, развитие на новобългарската просвета и култура, борба за независима църква, противопоставяне на асимилаторските домогвания, разобличаване на политическото и икономическото потисничество. Въпреки това няма вестник или списание от този период, които да не са отворили страниците си за събитията по света. Още в своето зараждане периодичният печат се превръща във врата на поробена България към останалия свят, през която до националната духовност достигат примери и идеи, внушаващи исторически оптимизъм и надежди за свободно бъдеще. Същевременно това е единственият „дипломатически представител“, чрез който забравеният български народ издига глас за диалог с правителства и народи от всички континенти.

Всички възрожденски вестници притежават външнополитически рубрики, в които се публикуват разнообразни материали за националноосвободителните борби на другите народи, за дипломатическите и военните стълкновения в Европа и света. Искреното съпричастие и подкрепата на българската възрожденска преса за справедливата борба на народите против робството и тиранията е публицистичен израз на традиционния демократизъм и интернационалната чувствителност на нашия народ. Но интересът към международната политика почти винаги е тясно свързан с българските национални интереси, със съзнанието, че политическите или въоръжените конфликти на световната арена неизменно рекошират и върху българската историческа съдба.

***

Ако трябва формално да се разграничат многопосочните функции на външнополитическата публицистика, на преден план излиза нейната информативно-осведомителна роля, която допринася за разширяване на духовния и политическия кръгозор на българина, за формиране на неговата обществена култура и поведение. На второ място възниква въпросът за целенасочения характер на външнополитическите статии, прегледи, коментари. Днес може да ни удивлява фактът, че възрожденските вестници — редактори, преводачи, публицисти — първенци в своето патриотично поприще, са притежавали такава историческа далновидност и политически способности. Но както се вижда от външните отдели на най-добрите възрожденски вестници, пре-

водните и оригиналните материали в тях са подчинени на целенасочен идейно-тематичен подбор. В тях неизменно присъствува асоциативен или директно-съпоставителен елемент, чрез който големите проблеми на световната политика се „приземяват“ и доближават до аналогични български проблеми, а в много случаи и пряко се отъждествяват с тях. Тази моделираща функция на възрожденската публицистика има важна идеологическа и практическа стойност, защото това е пътят, по който се привнасят в българската политическа практика новаторски идеи и модели на обществено-политическо мислене и действие. Не по-малко важна е емоционалната интонированост на публицистичните материали, внасяща в тях елемент на оценка, на активна позиция спрямо коментираните събития.

Тези жанрови характеристики на възрожденската периодика очертават своеобразието на „българската отвореност към света“, отличаваща се с любознателност, с дълбоко хуманно и интернационално чувство и готовност да се опознаят и възприемат чуждият духовен опит и знания. Обособени в жанрово-тематична цялост, членико-политическите материали на страниците на възрожденския печат са културно-исторически феномен с огромно социално, националнопсихологическо и естетическо значение. Проучванията на този обмен изворов материал биха очертали подробно характера, проявите и жанрово-художествената специфика на взаимното проникване между българския регион и общочовешкото духовно пространство, както и значението на това проникване за усъвършенстване и развитие на социалните и културни процеси в българското общество през втората половина на XIX в.

• • •

Настоящата статия е опит да се проследи присъствието на Испания в духовния и политическия климат на Българското възраждане, осъществено с посредничеството на журналистиката. „Испанската тема“ във възрожденския периодичен печат се оформя от информации, политически коментари, статии и очерци, поместени в 18 вестника, излизали през 40—70-те г. на миналия век.

Интересът към Испания както в европейската, така и в българската преса е продуциран от големите социални и политически сътресения, които преживява тази страна през целия XIX в. Пет революционни и две граждански войни са събития, които разтърсват не само Испания, но и международния политически климат в цяла Европа. Испания е сред страните, за които XIX в. се оказва епоха на прелом и смяна на обществено-икономическите формации. Мъчително и кръвопролитно тя излиза от феодализма и яростния католицизъм и тръгва по пътя на капиталистическото си развитие. Демократичните идеи на Великата френска революция бавно, но сигурно си пробиват път през бастиона на най-деспотичния абсолютизъм в Европа. Испанският XIX в. представлява невероятно динамична и противоречива картина на политически преврати и контрапреврати, на граждански войни и народни въстания — едно бурно, вулканично разместване на социалните пластовете. В тази страна на резки социални конфликти склонността към крайности се проявява както в националния характер, така и в общественния живот. Испанският народ излиза от средновековната си летаргия и проявява неудържима политическа активност, като само в продължение на 70 г. заличава от страниците на своята история трима крале и инквизицията, за да обяви през 1973 г. първата испанска република и дори секция на Първия интернационал (1868).

Отзвукът от героичните и упорити борби на испанците против мракобесното на католическата реакция и феодализма достига и до България и заема определено място във формирането на българската политическа идеология благодарение на отзивчивостта и рефлексивността на възрожденската преса. Именно тя въвежда испанската тема в духовния живот на българската нация не само като актуален политически интерес, но и като съзнателно търсене на историко-типологична близост

между борбите на двата народа. Това ни задължава да проследим някои от най-значителните изяви на публицистичната проза, свързани с опознаването на испанския народ и неговата историческа съдба.

В рамките на една статия не е възможно да бъде обхванат огромният обем от коментари, очерци, бележки за Испания, намерили място във възрожденските вестници. Затова настоящето изследване ще се ограничи само върху най-представителните издания на българския културно-политически център в Цариград — „Цариградски вестник“, „България“ и „Македония“ и върху вестник „Дунавска зора“, издаван в Браила от 1867 до 1879 г. Логическото, историко-хронологическото и идейно-естетическото развитие на испанската проблематика продължават в периодиката на революционната емиграция във Влашко и най-вече в колосите на националната ни журналистика „Свобода“, „Независимост“ и „Знаме“, за които е необходимо самостоятелно проучване на по-високо ниво.

***

Българската читателска аудитория се запознава с далечна Испания най-напред чрез „Цариградски вестник“, основан от Иван Богоров през 1848 г. в Цариград. Първите информации за живота в Испания имат ограничен осведомителен характер. По-редният класов сблъсък между крайната легитимистка реакция и привържениците на умерения конституционализъм от едробуржоазната партия „Модератос“ вестникът представя като „дворцова комедия“ и интриги на дворцовата камарила¹, коментирайки всъщност външносъбитийния пласт на социалните процеси в страната. Информативно-обективистичният характер на прегледите за Испания се запазва и през следващия период, когато „Цариградски вестник“ отразява Четвъртата испанска революция от 1854—1856 г. Коментарите за кръвопролитните барикадни боеве в Мадрид и нападението на кралските палати на 18—19 юли 1854 г. не могат да достигат до революционния характер на събитията, до изводи, обобщения изобщо не се достига². Но все пак българският читател може да разбере, че с изгонването на кралицата-майка Кристина се разклащат устоите на една вековна монархическа система, че на историческата сцена излиза масова стихийна сила — народът на Испания. В жанрово отношение прегледите на „Цариградски вестник“ не излизат извън рамките на информацията и не се домогват до публицистичен ефект. Липсата на задълбочен политически анализ е лесно обяснима в първоначалния етап от развитието на българската журналистика, която все още черпи сведенията си от вестниците, излизали в турската столица, с отсъствието на професионален опит и завършен политически мироглед на нейните сътрудници.

„Цариградски вестник“ не може да даде реално отражение на мащабите и същността на Четвъртата испанска революция, но затова пък записва първия факт в историята на испанско-българските литературни отношения. Както е известно, тук за пръв път се въвежда практиката на литературните подлистници, в които се публикуват преводни и оригинални художествени съчинения с историческо, сантиментално или дидактическо съдържание³. На 19 януари 1857 г. във вестника е поместена следната обява: „Получили сме превод на правоучителна испанска повест от г-на Евстатия Х. Попова, Бебревенина, който пише, че е превел и друга една много полезна книга“ (бр. 312).

Тъй като става дума за първия български книжовник, проявил интерес към прозвездение на испанската литература, ще посочим кратки биографични данни за него. Евстатий Хилендарски Попов-Моллов е роден в с. Беброво Еленско, и е за-

¹ Цариградски вестник, г. В, 1849, бр. 49, 59, 74.

² Цариградски вестник, 1854 г., т. XII, бр. 185.

³ Г. Боршуков. История на българската журналистика. Т. I. С., 1976, с. 70.

вършил Духовната академия в Петербург. След завръщането си от Русия работи като учител, но активно се занимава и с книжовна дейност, сътрудничи редовно на цариградските периодични издания⁴. Обяви за негови преводи има и в Каравеловия вестник „Независимост“ (14. IV. 1873, бр. 30).

Повестта, за която се съобщава, е поместена в 12 непоследователни броя на „Цариградски вестник“ — от 314 до 341⁵. Българският превод явно е направен от руското ѝ издание, което личи от големия брой русизъм в лексикалния състав на произведението. Не се споменава нищо за испанския автор или за руския преводач. За заглавие е използвано жанровото определение, така че за биографията на тази литературна творба знаем твърде малко.

Сюжетът се изгражда около типична любовна интрига, проследяваща лукавото поведение на една испанска девойка спрямо нейните обожатели, като накрая коварството ѝ е разкрито и измамена се оказва самата тя. Нравствената тенденция, заложена в идейното съдържание на творбата, накрая прераства в назидателство и морален дидактизъм. С идейно-тематичната си определеност „Испанска иравоучителна повест“ се включва в потока на битоописателната и дидактична проза, притежаваща свое място и роля в литературния развой през Възраждането.

Като се има предвид, че това е първото съприкосновение на българската читателска публика с произведение на испанската литература, по-голямо значение придобиват познавателните качества на творбата, а тя предлага богата картина на испанския бит и нрави. Възрожденският читател получава знания за испанската история по времето на кралете Филип II и Филип III; походите за потушаване на въстанията в Нидерландия и Фландрия се вилнат в съдбата на героите на повестта. Понятия от испанската география отвеждат българина в непознати географски ширини. Много може да се научи за социалното битие на испанския идалго, за народните обичаи и обществен морал. В повестта присъства неповторимата испанска корида, както и един религиозен ритуал — подстриване на монахиня. Специфичната испанска атмосфера на любовта с тайни срещи в мрачни катедрали, с неудържима ревност и покъртителни страдания се преплита с нежен звън на арфи и драматични нощни преследвания. Автентично е предаден прелестният испански пейзаж със строги очертания на манастирски цитадели сред красиви портокалови градини. Така освен моралното поучение българинът е получил възможност да се пренесе в една непозната, вълнуваща страна, да почувствува колорита на испанския характер.

В повестуването са включени и пълните текстове на любовните писма между главните герои Исабела и Александър. Образец на низък стил, с деликатност и дълбочина на чувствата те вероятно са обогатили този дял в българския епистоларен жанр както в стилно-изразно, така и в емоционално отношение. Езикът и стилът на повестта притежават изящество и лекота, но са дисхармонирани в известна степен от наличието на много русизми в превода. Сюжетната линия е предадена интригуващо и занимателно, в изграждането на образите е вложена психологическа проникновеност. Или освен иравоучителен смисъл испанската повест, отпечатана в „Цариградски вестник“, има и познавателно, литературноисторическо и художествено значение. Включването ѝ в духовната орбита на възрожденския читател разширява границите на неговата литературна култура. Като литературноисторически факт „Испанска иравоучителна повест“ бележи първото проникване на испанско художествено произведение в България, тъй като предхожда с две години превода на „Внуъкът на г-на Санча“ от Сервантес, отпечатан в сп. „Български книжици“ през 1859 г.⁶

⁴ М. Стоянов. Българска възрожденска книжнина. Т. I. С., 1957, с. 95.

⁵ Цариградски вестник, г. VII, 1857, 12. II., бр. 314.

⁶ Вж. П. Велчев. Рецепцията на Сервантес в българската литература. — В: Проблеми на сравнителното литературознание. С., 1978, с. 212.

През ноември 1859 г. Испания обявява война на Мароко с цел да завладее териториите между мароканските градове Сеута и Тетуан. Пълна хроника на тази война може да бъде извлечена от колоните на вестник „България“, издаван в Цариград от пламенния обществен и политически деец Драган Цанков. В края на 1859 и началото на 1860 г. в рубриката „Политически изглед“ и в „Малкия лист“ на „България“ са публикувани 12 големи информационни материала и много лаконични съобщения, в които се проследяват дипломатическите и фронтовите перипетии на тази завоевателна война.

И в „испанския аспект“ на външнополитическия си обзор този интересен български вестник създава своеобразен политико-психологически прецедент, с каквито е тъй богата историята на журналистиката през Възраждането. „България“ е орган на католическата пропаганда, дейно ратуващ за уния на българите с Римокатолическата църква. Това би могло да се приеме като една от причините за засиленото внимание към събитията в една от могъщите цитадели на католицизма — Испания. Във вестника са публикувани подробни сведения за Испанско-мароканската война от обявяването ѝ през ноември 1859 г. до капитулацията на Мароко през март 1860 г. Цитирани са дипломатически ноти и прокламации, информации за военните действия на фронта и отзвуката им в Испания и в европейския печат. В унисон с този подчертан интерес би трябвало да се очаква, че привърженикът на католицизма в българското антифанариотско движение ще го акламира и на военната арена, ще приветствува завоевателния поход на испанското католическо войнство против мюсюлманските племена на Мароко. Но внимателният прочит на материалите, отнасящи се до Испания, създава съвсем превратни впечатления за политическия и нравствения обективизъм на в. „България“ и неговия редактор Др. Цанков. Публицистът сравнително рядко взема думата за собствен коментар на събитията; но проявява своята морална и политическа справедливост по косвен път — чрез обективен редакторски подбор на коментари, осветляващи мароканската кампания от различни гледни точки и защитаващи различни становища. Така в полемиката застават противоположни мнения, а това предоставя на българския читател възможност за размисъл, за избор на собствена позиция в противоречивия свят на голямата политика. Защото „България“ публикува не само нападателните ултиматуми на испанското правителство, в които се търсят и намират мотиви за отмъщение на „осквернената испанска чест“, но и примирителните и отстъпчиви отговори на мароканския владетел⁷. След като агресията вече е започнала, в „Политически изглед“ се появяват сведения не само за успехите, но и за затрудненията на испанската армия на Африканския континент, за опозиционните настроения в самата Испания. В редица съобщения се говори за извънредните мерки против печата и свободата на словото и събранията, с които испанското правителство се старае да задуши антивоенните протести в страната. Българският журналист също се присъединява към песимистичните прогнози относно резултатите от тази завоевателна война, споделяйки критичното мнение на компетентната европейска преса, че „Испания е предприела един тежък бой, следствието на когото не може да ся предвиди.“⁸ Твърде съдържано, дори иронично е отношението и към прокламациите на генерал Леополд О'Донел, целящи да отслабят и демобилизират ожесточената съпротива на арабските племена, като им се обещава зачитане на вярата и обичаите. Коментаторът на „България“ язвително заключава: „Тая прокламация е доволна да направи повече впечатление върх испанците, нежели върх мароканците, като за много причи-

⁷ България, г. I, 1859, 18. IX, бр. 34.

⁸ България, Малък лист, г. I, 1859, 9. XII, бр. 37.

ни не ще могат да разумеят това говорение.⁹ Зад непринудения скептицизъм на този текст прозира дълбоко изстраданият български политически опит, преживял измамни надежди и горчиви разочарования, свързани с пустословието на хатишерифа и хатихумаюна. Ненапрасно вестник „България“ няма какво да каже в похвала или в подкрепа на испанската армия в нейния труден поход към мароканския град Тетуа. Напротив, в почти всички материали преобладава интересът към героичната съпротива на мароканците. Вестникът, носещ името на своята поробена родина, не може да не оцени горещия патриотизъм на един народ, сражаващ се в защита на отечеството си: „Любовта към отечеството и към вратата въоръжили сичките ръце“ — това е признанието на българския публицист за правото на маврите да отстояват с кръв свободата си и своята земя от нашествениците.

Много са конкретните примери, доказващи уважението към упоритостта и мъжествената храброст на мароканците, загиващи по пътя за Тетуан и в планината Монте Негро. Вестникът пести оценките си за изнурените победители, но успява да създаде вълнуваща представа за саможертвата и героизма на мароканския народ в борбата му против колонизаторите. По този начин публицистиката на в. „България“ се домогва до целенасочено въздействие, съответстващо на национално-психологическите задачи на Българското възрождане — не чрез пристрастие към католическа Испания, а чрез преклонение към нейните жертви органът на българската уния защитава идеята за въоръжената борба против поробителя и вражда в съзнанието на своите сънародници примера на *героичната саможертва* в името на *свободата и отечеството*. Красноречиво свидетелство за това е дори най-лаконичният текст:

„Испанският поход ся следува с голяма деятелност и от двете страни. Мароканците ся бият с нечута дързост и ся увират дору до устата на топовете и предпочитат да умрат, нежели да ся предадат.“¹⁰ „Деятелност“, както съобщава вестникът, проявяват и двете страни, но не е намерил за необходимо да опише подвига и усилието на испанските воини, претърпели големи лишения и жертви в тази несправедлива война.

Така изявеното отношение към испанско-мароканското стълкновение говори твърде много за професионалните и морално-политическите характеристики на публициста във вестник „България“ — навлизайки в моралната сфера на международната политика, той преодолява своите религиозни пристрастия и конкретни политически цели и потвърждава историко-типологичните и психологическите сходства между народите, борещи се за национална независимост. Прямо неутралитета на „Цариградски вестник“ позицията на „България“ към испанските претенции в Африка е крачка напред в развитието на българската политическа мисъл, която започва да проявява по-активно, аналитично отношение и зрелост в подхода си към международните отношения.

* * *

Най-пълно и многостранно отражение на испанската действителност постига вестник „Македония“, издаван и редактиран от бележития патриот, поет и публицист Петко Р. Славейков в Цариград (1866—1872). Във вестника на Славейков възрожденската публицистика се домогва до върховете си изяви както по отношение на логическия анализ на събитията, така и с разнообразие на жанровите форми. „Македония“ е пример за модерен информационен седмичник. Външнополитическата му рубрика се води с висока журналистическа култура, с компетентност и емоционална сдържаност. Диалогът на „Македония“ със световната политика се осъщест-

⁹ България, Малък лист, г. I, 1860, 20. I. бр. 38.

¹⁰ Редовна притурка на България, г. I, 1860, бр. 19.

бавя на много високо ниво. Неговите прегледи и статии по международни въпроси идват от най-авторитетни официални издания на европейския печат. Сред тях са имената на вестниците „Таймс“, „Морнинг пост“, „Фигаро“, „Курне дьо Франс“, „Импарсиал“, „Конституционел“, „Ендепаданс беж“, „Дарио“, „Патри“ и много други. В повече от 43 броя вестникът успява да създаде релефна картина на Петата испанска революция от 1868 г., която премахва господството на абсолютната монархия и католическата реакция и налага конституционно управление на страната в духа на военно-буржоазната демокрация.

Този бурен период от испанската история е отразен в разнообразни жанрови форми — очерк, памфлет, политически календар, статии, коментари и съобщения. В сравнение с останалите български вестници, издавани в Цариград по това време („Право“, „Време“, „Турция“, „Македония“ не се задоволява само с кратките политически информации. Стремейт да се даде пълна характеристика на събитията, да се разкрият тяхната социална същност и международен отзвук, да се съотнесат те към обществено-историческото развитие на цялото човечество налага използването на различни публицистични форми.

П. Р. Славейков възлага на външнополитическия преглед ролята на първостепенен пропаганден фактор. Затова, дори да приемем твърдението на Светослав Миларов¹¹, който отрича участието на Славейков в международния обзор на вестника, не подлежи на съмнение фактът, че цялостният облик, стилът и направлението на този раздел също носят отпечатъка на неговата организаторска мисъл и редакторски дар. П. Р. Славейков не само дава идеите и насоките на статиите, които поръчва на своите сътрудници, но редактира и конструира всеки оригинален или преводен материал, цялостно организира и оформя тази представителна рубрика на вестник „Македония“.

Под външната обективност на информацията в „Политически изглед“ ясно се чувства категоричната гражданска позиция на публициста и редактора, проличават субективният избор и отношението към враждуващите класови сили в Испания. Влагането на собствена политическа идея и нейната емоционална защита определено се възлюбват в материала „Прочитаме в „Курне Франс“¹². Сведенията за насилията на кралското правителство срещу Кортесите и опозицията предизвикват гъвен протест и страстна защита на свободния глас на народа: „Свободният печат ся спре и публицистите, заобиколени като диви зверове, преследвани с ярост, не намериха друго средство, за да избягнат смъртта и прангата, освен да побягнат в Италия и Франция. Но това угнетение на вестникарството, което се забележава във всичките деспотически правителства, е достигнало в Мадрид най-висока степен.“ Няма основание да се съмняваме, че за публицистичния патос на текста допринася и развълнуваният протест на българския журналист. Редакторът на „Македония“ непрекъснато е угнетяван от също такава „деспотическо правителство“, той и неговите сътрудници неведнъж са изпитвали тежестта на турската пранга. Словото на „Курне дьо Франс“ се докосва до актуални български явления, разобличава не само тиранията в Испания, но насилието и диктатурата като метод и форма на властта.

Но асоциациите с българската действителност не се вишават само по косвен път. Напълно свободен в избора на журналистически похвати, след цитиране на „Курне дьо Франс“ Славейков преминава към директна аналогия на испанската политическа ситуация с борбата на българите против унитарното движение, водено от Драган Цанков. Съвсем целенасочено той отъждествява произволите и жестокостите на испанския католицизъм с облика на католическата религия въобще, за да нанесе удар върху унитарната пропаганда в България. Повод за това предоставя статията от българин унитар, поместена в „Курне д'Ориан“, подканяща българите да приемат

¹¹ Писмо на Св. Миларов до Спас Вацов. БИА, ф. 112, а. е. 163.

¹² Македония, г. I., 1867, I. IV., бр. 18.

католицизма като единствен път към честито бъдеще. Твърденията на униата, че католиците са „пазител на светлината“, че образование съществува само в границите на католицизма, в случая се оказват в пълно противоречие със сведенията на обективния източник — вестник „Курие дьо Франс“. Така компрометирането на провинционалната идея става възможно благодарение на сполучливо намерения журналистически подход. Бихме могли да кажем, че международната рубрика на „Македония“ е истинско поле за публицистично творчество, но трябва да се има предвид, че усъвършенствването на журналистическите форми не е самоцел, а функция на идейната доминанта на политическите материали. Публицистичното майсторство в случая произтича от историческия подход към фактите, от широтата и демократизма на редакторския мироглед, което позволява да се конкретизира и използва чуждият политически опит за целите на българското възродително движение.

Година и половина по-късно публикациите по испанския въпрос вече имат ясно определен характер. Коментаторът не се позовава на мненията на чужди европейски вестници, а смело заявява собствено становище по обсъжданите проблеми. Чрез многобройни акламации на испанската буржоазна революция вестникът открито се присъединява към приятелите и доброжелателите на прогресивните сили в Испания и заклеймява враговете на свободата¹³. И тъй като „Македония“ се определя като „вестник за народа“ и действително е най-разпространеното периодично издание през Възраждането¹⁴, то съвсем естествено може да се приеме, че чрез нея българският народ изразява своята морална подкрепа и съчувствие към борещия се испански народ. Притеснен духовно и политически, възрожденският българин надмощва собствените си неполи и намира сили да съпреживее страданията и надеждите на другите народи. Но като се присъединява и възвисява до пламтящата орбита на социалните борби в Испания, той изгражда за себе си нови нравствени и обществени идеали. Или публицистичното слово на „Македония“ е изпълнило своята задача, осъществявайки обратимата връзка между българския духовен кръгозор и общочовешките стремления за свобода и демокрация.

През 1868 и 1869 г. социално-политическите конфликти в Испания рязко се изострят. Избухват масови въстания на народа и милицията в Мадрид, Барселона, Валенсия под ръководството на демократи и републиканци. Против монархията на Бурбоните се обявява и част от армията начело с генералите Прим, Серано и Топете. След победата им при Алкохеа (30. IX. 1868 г.) кралица Изабела е принудена да абдикира и властта преминава в ръцете на Либералния съюз¹⁵. Този исторически акт е последван от рязка политическа диференциация на испанското общество, от изостряне на социалните конфликти и икономическа криза. Създават се първите масови професионални организации на испанския пролетариат (1,2 млн.), образувана е първата испанска секция на Интернационала под непосредственото ръководство на Пол Лафарг и Ф. Енгелс (Барселона, 1869 г.) Новата конституция дава редица буржоазнодемократични права и свободи — всеобщо изборително право, свобода на печата, на събранията и асоциациите, граждански брак и зачитане на вероизповеданията. Но не задоволява напълно политическите искания на крайните леви републиканци — „непримиримите“, които се вдигат на въоръжена борба за кантонално самоуправление, нито неукротимите сепаратистки тенденции на баските. Против буржоазното правителство на Серано отново се организира карлисткото движение, което в продължение на шест години води кръвопролитна партизанска война. Четите на дон Карлос VII, домогващ се до испанския престол, получават силна подкрепа от международната реакция и от Ватикана, които разчитат на това движение за

¹³ Вж. Македония, г. II, 1868, 18. XI, 5р. 36.

¹⁴ Вж.: Соля Баева. Дневникът на в. „Македония“ — В: Лит. архив, т. I, с. 60.

¹⁵ Вж. История XIX-го века. М., 1939, т. VI и VII; Всемирная история. М., 1960, т. VII; Испания 1808—1917 г. М., 1957 г.

възвръщане позициите на монархията и католицизма в Испания. Новият обществен порядък се дестабилизира и от вътрешните междусобици между многобройни политически групировки — федералисти, прогресисти, кантоналисти, леви републиканисти и бакунисти. Едрата търговско-промишлена буржоазия търси изход от кризисното положение в политическия компромис с поземлената аристокрация¹⁶.

Тези бурни обществено-исторически процеси в Испания предизвикват тревожен интерес в целия свят. Българската публицистика в лицето на в. „Македония“ взема активно участие в обсъждането на испанските проблеми и по този повод публикува няколко големи статии. Първата от тях е преведена от гръцкия вестник „Неологос“ и носи заглавие „Испанските работи“. Статията пресъздава политическата атмосфера в Испания и отчаяните мерки на кралската институция да задуши народните вълнения. В стилово-езиково отношение този материал е постижение на художествената публицистика. Използвани са метафорични образи, сравнения, народно-разговорни изрази, динамични акценти. Художествената образност е подчинена на основната публицистична идея и цели да внуши по емоционално-образен път, че репресивните мерки на испанския престол не могат да предотвратят обективния ход на историята. Статията убедително внушава идеята, че „в епохата на днешната цивилизация“ абсолютната монархия е отживял анахронизъм. В политическия преглед на същия брой¹⁷ се описва знамето на бунтовниците и девизите, изписани на него — „Да живее свободният народ! Долю Бурбонците! Съюзенне!“

П. Р. Славейков издава своя вестник в сърцето на Турската империя, под непрестанното наблюдение и притеснение от страна на султанската цензура и нейните шпиони. Известен общественик и творец, водач на лявото крило на движението за църковна независимост, той е принуден да спазва формална лоялност към турската власт, ако иска да продължи обществено-политическата си дейност в полза на своя народ. Лишен от възможността пряко да пропагандира въоръжената борба като средство за освобождение на народа от робството и тиранията, той намира косвен, но не по-малко ефикасен начин да въздейства върху чувствата и мисълта на своите съвременници, да ги накара да се възхитят от мъжеството и свободоловството на испанския народ и съвсем естествено да се замислят и за своята перадостна политическа съдба. Според нас това са съображенията на Славейков да отпечата в своя вестник статията на атинския „Неологос“ в разгара на ожесточената борба между българи и гърци по църковния въпрос. За големия български журналист в случая по-съществена се оказва възможността да използва антимонархическата насоченост на статията, да се солидаризира с революционните девизи на XIX в., издигнати от испанския флаг на борбата. И да реализира социалнопсихологическата и моделираща мисия на своето журналистическо дело.

Пример за гражданската доблест на в. „Македония“ и на неговия издател е публикуваната в края на 1869 г. преводна статия от в. „Конституционер“ — „Испания“¹⁸. Тя се отличава със задълбочен анализ на идейните програми на враждуващите класи в Испания и с безпощаден разобличителен тон спрямо враговете на революцията — клерикали и легитимисти. Промените в Испания са видени в диалектическата им връзка с основните хумани и политически принципи на епохата, които обединяват в непрестанно разгъваща се орбита освободителните борби на всички народи. Логическите и емоционалните акценти на превода доказват, че българският преводач и журналист е съотнасял политическата философия и бунтовния патос на този материал и към историческата съдба на своя народ, че го включва в числото на тези народи, които „трябва да засвидетелствуват, че са узрели за свобода и уставен живот“ — и как, ако не като последват примера на борещите се испанци.

¹⁶ Советская историческая энциклопедия. М., 1965, 418—427.

¹⁷ Македония, г. II, 1868, 20. VII, бр. 34.

¹⁸ Пак там, г. III, 1869, 7. XII, бр. 25.

Публицистични материали като този са истинска школа за българската журналистика и без съмнение са оказали влияние за нейното израстване и професионализиране. Основание за това твърдение намираме не само в политическата прозорливост и интернационалния дух на статията, но и в експресивната стилистика, в която се вместили елементи на народопсихологизъм, народна фразеология и ударни есенцистични като тази: „Реакцията иска да употреби оръжието на свободата, за да убие съвсем свободата“, художествени компоненти на високата публицистика, които срещаме по-късно във вестниците на Любен Каравелов и Христо Ботев.

В рамките на „Политическо обозрение“ от 7 януари 1869 г. в „Македония“ се появява и оригинален политически коментар, посветен на Испания. В него се проследява робската участ на испанския народ под господството на абсолютизма, довела го до неизбежната алтернатива „Или да падне и да се зарови в немий гроб на забравянето, или да потъпче неспособната станала вече за него династия.“¹⁹ Нестихващите въстания на испанците за промяна на обществения строй тук се представят като „прекрасно гледище“ и „возрождение“. Изобщо целият материал е наситен със своеобразен публицистичен лиризм — в него са казани най-хубавите думи за качествата на испанския народ, тук е изразено българското преклонение пред „патриотическото сърце“ и героичните дела на испанците, които с много усилия и жертви доказват, че безвъзвратно е отминала епохата на унижителното робство. Характерната славянска емоционалност навлиза в публицистиката чрез богат набор от епитети — испанският народ е „славен“, образован, знаменит, „с рицарско сърце“, а „немий гроб“, „столи на свободата“ и др. са художествено-метафорични емблеми на испанската действителност. Есенцистичният подход в първата част преминава в трезв исторически анализ във втората. Испанската буржоазна революция се разглежда в контекста на световния революционен процес, като отглас и продължение на Великата френска революция от 1789 г. След като съпоставя отношението на монархическа Европа, надигнала се да задуши първата революция на Европейския материк, с факта, че 80 г. след нея новата испанска власт е призната от почти всички правителства и държави, авторът идва до заключението за прекъснатия възход в идеологическата и политическата сфера на обществените отношения. Способността на българския коментатор да изследва явленията процесуално обаче се припизва от мирогледното му неумение да обхване специфичните социални, исторически и национални особености на двете големи революционни събития, раздалечени не само във времето, но и по отношение на своя обхват и съдържание.

Жанровото разнообразие на публицистиката в „Македония“ се обогатява и от самостоятелен очерк със заглавие „Нещо за Испания“²⁰. Авторството е неопределено, само на едно място в текста се вмъква лаконичен израз „казува историкът Арндт“. Нестабилните смислово-синтактически връзки в очерка дават основание да се предполага, че е превод на подобрани части от по-голямо съчинение. Размислите за социално-икономическото състояние на народа са съчетани с апология на испанския национален характер, отличаващ се с гордост, независим дух, свободолубие и мъжество. Историко-географските сведения за главните испански области са облъхнати от романтично, възторжено чувство. Може да се каже, че с този очерк в българската представа за света трайно се обособява — многолик и загадъчен, страстен и горд — силуетът на древната испанска земя. Силното емоционално въздействие се дължи на белетристичната непринуденост и на лиричната струя в разказа. Неудържимо желание да бъде предаден чарът на тази страна и читателите — убедени в нравствената и физическата красота на нейния народ е ситуирано и в синтактичната конструкция на очерка. Повелителното наклонение на многобройните глаголи звучи меко и подканящо, гостоприемно и приласкаващо създава илюзията

¹⁹ Македония, г. III, 1869, 7. I., бр. 29.

²⁰ Пак там, г. II, 1868, 12. XI, бр. 50.

за пътуване, за постъпателно осезаване и зримо докосване до духа и материята на Испания:

„Минете Пиринейските гори, стъпете на паметниците на испанската култура, почувдете ся на нейните изящности, пригледайте този тежкийт човек, подмесен, така да го кажем, от благост, честност, тогоз човек, истинският испанец. Идете още да видите празниците, игрите, гибкостта на тялото и драголибостта на движението му, почувдете ся най-после с благородството, висотата и велелението на царственият му език и ви ще ся смеете и ще преклоните коляно на уважение пред този народ“

Неизвестният автор — пътешественик и историк — не насочва своето внимание към върхното достояние и блясък на испанската аристокрация, нито към съкровищата на елитарната испанска култура. В центъра на повествованието му стои обикновеният испанец; в духовните и морални достояния на испанския народ, в неговата енергия и творчески възможности той вижда оптимистичните перспективи на испанската история. Става понятно защо за очерка е отделено толкова обширно място на страниците на вестник „Македония“: несъмнено поради актуалната тема и познавателната стойност, но най-вече за това, че ренесансовият, демократичен патос на материала се оказва напълно съзвучен с демократичния характер на българската възрожденска култура.

Близостта на Славейковия вестник до революционндемократичната линия на националноосвободителното движение отдавна вече не подлежи на съмнение и неговата принадлежност към еволюционисткия цариградски печат е по-скоро географско понятие²¹. Извънредно много доказателства в това отношение предлага върхнополитическият му отдел и в случая се спираме на едно от тях. Става дума за писмото на Джузепе Гарибалди до испанския народ, препечатано от вестника на Генуя²². То е изпратено на 10. X. 1868 г. от Капрера, последното убежище на великия революционер. В него Гарибалди приветствува „славната революция“, чрез която испанският народ е поставил господствуванието си над развалините на един отвратителен престол“. Вождът на италианската национална революция отправя съвети към испанците, за да ги предпази от грешките на французите. Убеждава ги да провъзгласят република, начело на която да поставят испански политически деец, но само за две години. В писмото се съдържат директни указания за ново устройство на държавната власт, съответствуващо на националните интереси и достояние. В потока на своите размисли за републиката Дж. Гарибалди записва една забележителна сентенция, която с прозорливостта и с концентрираня в нея опит остава завинаги сред словесните образци на революцията: „Републиката е правителство на почените мъже и доказателство за това ще ся намери във всички епохи. Тя трае чрез добродетелта и пада чрез порошите.“

Не бихме се спрели на писмото, ако тази по същество революционна програма за действие не беше публикувана в столицата на Османската империя, в подножието на „най-отвратителния“ от троните на XIX в. Славейков използва обективността на факта, че писмото е адресирано до испанците и е отпечатано в италианската преса. Но неутрална ли е позицията на редактора, включил този взривен глас в своето „Политическо обозрение“? Всеизвестен е фактът, че през втората половина на миналия век в гласа на Гарибалди жадно се вслушва цялото човечество. С трогателна надежда той е призоваван в редиците на всички национални бунтовнически движения. Само името му вдъхва увереност, че враговете на свободата ще бъдат сразени. Великият италианец се превръща в символ и възлъщение на интернационалното единство на народите, борещи се за свобода и независимост. „Митът“ за Гарибалди като еманация на революционния дух на епохата е отразен в стотици

²¹ Г. Боршук ов. История на българската журналистика. Т. I, 1976, 229—233.

²² Македония, г. II, 1868, 25. XIV, бр. 52.

материали на страниците на възрожденската периодика. Ето само няколко аотации върху публикациите, илюстриращи този социалнопсихологически феномен на века: „Гарибалдейски офицер ще обучава български четници в Балканя“ (Македония, 1869), „Гарибалди към гърците да помогнат на Франция“, „Писмо на Гарибалди в защита на френската република“ (Свобода, 1870 г.), „Гарибалди поканен да командува испанската войска“ (Независимост, 1874 г.), „Синовете на Гарибалди в помощ на херцеговинските въстаници“ (Знаме, 1875), „Възвание на Гарибалди до балканските славяни“ (Нова България, 1876) и др.²³

В революционната психология на XIX в. името на Гарибалди е първият фетиш, около който се фокусират, преплитат и завързват стремленията и надеждите на всички европейски народности, за да излязат оттам нишките на здрави интернационални традиции между гърци и французи, поляци и англичани, между славяни и италианци, между българи и испанци. Със своята славна волентирска гвардия през 1871 г. Гарибалди успява да се притече на помощ на защитниците на Франция срещу пруското нашествие, но очакван навсякъде, той присъствува като морална опора в редиците на испанското народно въстание, подкрепя храбрите бойци на Херцеговина и априлските герои на България. Отново от Капрера гордите думи на стария вожд полitat към българските въстаници: „Аз скърбя, че не мога лично да участвувам във вашите боеве. Пожелавам Ви постоянство в светлата мисия и съм ваш Джузепе Гарибалди.“²⁴

В контекста на тази оптимистична аура сколо личността и делото на Гарибалди неговото писмо до испанските революционери, отпечатано в „Македония“, придобива реален идеологически смисъл — още през 1869 г. Славейков довежда този бунтовен и гневен глас до съзнанието на поробените българи, за да кърти и бие по робския страх и примиреност. Но освен това възниква въпросът, дали идеята на Джузепе Гарибалди за „република на честните и почтените мъже, която трае единствено чрез добродетелта“, не съдържа в себе си зародиша и модела на безсмъртната българска мечта за „чиста и свята република“ или на нравствения максимализъм на пейния велик апостол.

Използването на епистоларния жанр за политически цели е сред най-въздействащите и силни прояви на публицистиката през Възраждането. Поради автентичността на словото и огромния авторитет на адресата отворените писма на великите мъже превръщат епистоларната проза в една от най-действените публицистични форми. Тяхното появяване на страниците на пресата не е всекидневие, а празник на обществената мисъл, генератор на нови, прогресивни идеи, които поради своята яснота и далновидност имат свойството да влияят върху общественото мнение, да формират морални ценности в нравственото съзнание на човечеството.

Вече посочихме, че външнopolитическата публицистика на „Македония“ е подчинена на целенасочен подбор, който си поставя за задача да изгради мисловно-асоциативни връзки между политическите събития в Испания и българските национално-освободителни борби. Съотнасянето на възделенията на българите за духовно и политическо самоопределение към освободителните движения на другите народи и към световния революционен процес включва Българското възраждане в кръга на най-общата закономерност на общочовешкото развитие и му придава историческа неотменност, която народното съзнание конкретизира и персонафицира в прочутото мистично заклиание „Туркия ке падне“. От това сливане на националните стремления с общочовешките българската народностна психика трябва да получи вътрешна увереност в постижимостта на своите политически цели, да се зареди с

²³ Вж. М. Стоянов, Българска възрожденска книжнина, Т. II, С., 1959, с. 807.

²⁴ Писмо на Дж. Гарибалди до българските революционери, БИА ф. № 80, а. е.

исторически оптимизъм и готовност за жертви в името на свещените си идеали — Отечество и Свобода.

В постоянното си желание да реализира тази патриотично-психологическа задача П. Р. Славейков използва най-различни форми на публицистичния жанр, черпейки от опита на европейската преса. Но идва ред изтъкнатият български творец също да даде свой принос за разширяване жанровата формация на родната журналистика. Доказателство за това е оригиналният политически календар, публикуван в началото на 1869 г. Доразвивайки обществено-социалната традиция на другите Славейкови календари, той се отличава с открито политически характер и съставителна форма. За пръв път в него испанското антироялиско и антиклерикално движение директно се съпоставя с българската борба за духовна независимост. Идеино-съдържателният аспект на календара има за цел да покаже аналогията на времето, целите и резултатите от борбите на двата народа. Тъй като календарът е акцент в изграждането на испанско-българските връзки, ще го цитирам подробно.

КАЛЕНДАР ЗА СВЪРШЕНОТО И НАЧЕНАТОТО ПРЕЗ 1868 Г.²⁵ м. август

1. Революцията избухва в Испания. Движението ся захваща в Кадикс. Бунтовниците изричат свалянето на кралката и установението на едно привременно правителство. Генерал Прим и маршал Серрано предвождат въстанието.

Папството на запад

2. През септември испанската революция отне от римската курия 30 млн. риел и последното убежище на йезуитите.

3. В Мадрид пред гостиницата на таският нунций народът изгори конкордата.²⁶

Фанариотството на изток

В началото на декември пресекаха съвсем доходите, които на някои места с измама и насилие береше още Фенерската каса, и ся отне последното прибежище на фанариотите в Охрид.

В Цариград под носът на Фенер дръзновено ся явиха истинните народни пастири и формално ся отрекоха от служението си нему.

Успоредяващата форма на календара подчертава някои аналогични страни от борбата на испанската нация против господството на Ватикана и стремежа на българите да отхвърлят духовното иго на фанариотите. Конкретизирането на институциите, против които се води борбата като „Папство“ и „Фанариотство“, а не като „католицизъм“ и „православие“, подчертава еднакия национален и политически елемент в нея — както българите, така и испанците не отхвърлят религията изобщо, а само чуждата религиозна власт.

Разбира се, на календара не трябва да се гледа като на изчерпателен исторически документ, макар че най-важният аргумент на идейното виушение е документалността на формата и съдържанието. Съставителят си е поставил задача да опагледни общите белези на двете национални движения, без да навлиза в специфичните им социално-исторически различия. Извън целите и съдържанието на календара ни остава социалната същност на конфликта между буржоазната революция и испанската католическа реакция — в качеството си на най-крупен феодален владетел с неограничени привилегии църковната институция в Испания ожесточено се противопоставя на демократичното преустройство на обществото. Но в съответствие с българската религиозна ситуация авторът поставя в основата на паралела национално-

²⁵ Македония, г. II, 1868, № XII, бр. 11.

²⁶ И. М. Майский, Испания 1808—1817 г. „По существе конкордат 1851 г. бѣл капитулацией Испании перед Римской курии. — с. 226, М., 1957 г.

антагонистичния елемент в испанското антиклерикално движение. Борбата против римския диктат (конкордата) потвърждава историческата справедливост на българското движение за духовна независимост, доказва, че то е равнозначно на борбата на всички народи против чуждия религиозен деспотизъм. А с извеждането на тази идея, която просто се излъчва от фактите, календарът на вестник „Македония“ е постигнал своята цел — да отхвърли съмненията за религиозно сектанство и заплахите за църковна схизма, които непрестанно са съпровождали дълголетната борба на нашия народ за духовна самостоятелност. Същевременно на страниците на Славейковия вестник е осъществен още един мост, по който демократичните идеи на испанската буржоазна революция се преливат и съчетават с националноосвободителните идеи на Българското възраждане. Само след седем години българският народ сам ще допише с историческото „Кърваво писмо“ първия абзац на Славейковия календар и срещу датата на испанската революция ще застане датата на героично-освободителната епопея през април 1876 г.

Социали-класовите конфликти на епохата не са обект на теоретическо осмисляне от страна на „Македония“, но тяхното земетръсно буцене достига до българската политическа атмосфера чрез фактологическите материали в „Политическо обозрение“ или чрез самостоятелни художественопублицистични произведения, какъвто е преведеният от в. „Фигаро“ политически памфлет „Поучение към кандидат за престол“²⁷. Социалната идея на памфлета за историческата обреченост на монархията като форма на управление и потисничество на масите е внушена чрез иронично сатиричен диалог между претендентите за испанската кралска корона и мистично-могъщата фигура на народа. В политическите прегледи на вестника Славейков неведнъж се докосва до социалистическото движение в Европа. Без да разбира напълно прогресивната му същност, той забелязва и коментира засиленото разпространение на социалистическите идеи в Испания по време на революционната ситуация. В един от коментарите се казва: „Движението на социалистите, т. е. на онез, дето проповядват, че свободата и равенството се състоят в това, дето всички граждани да имат еднакво богатство, еднакви стязания и права, разпростират ся от ден на ден все повече. Лесно е да ся помисли как по-ниските и по-бедни разреди от народа лесно поверуват в тази доктрина и колко опасно е това заявение в такъв един обстоятелства, в които ся намира днес Испания.“²⁸ Става ясно, че авторът на коментара вярва по-скоро в утопичността, а не в реалността на социалистическите идеи, но въпреки това не си позволява да изопачи или принизи тяхната хуманна и справедлива същност. Това обективно и добросъвестно отношение представлява достатъчен принос на в. „Македония“ и на П. Р. Славейков за запознаване на българската общественост с идеалите на социализма, преди да е прогърмял гласът на Ботевите вестници.

Българският емигрантски печат в Румъния също проявява интерес към революционните сътресения в Испания през периода 1868—1874 г. Вестник „Дунавска зора“, издаван в Браила от големия културен деец на Възраждането Добри Войничков, започва да публикува поредица от уводни статии, посветени на Испания. Заглавията им са почти равнозначни: „Испанский бунт в паралел с българското въстание“, „Испанский бунт сравнително с българското въстание“, „Испанский бунт и българското въстание“, „Испанский бунт и българский бунт“. Печатани в четири последователни броя на вестника, те могат да се разглеждат като части на едно голямо публицистично произведение. Получила се е интересна жанрова структура — както се вижда от наименованията, статията са обединени от общата проблематика, от еднакъв съпоставителен подход и от водещата политическа идея. Същевременно всяка от тях притежава различен идейно-тематичен акцент и с това си

²⁷ Македония, г. III, 1869, 20. XII, бр. 11.

²⁸ Пак там, 15. II, бр. 12.

денгулява известна самостоятелност. Първата и третата част имат конкретно-съпоставителен характер — в тях пряко се сравняват испанската и българската действителност. Втората и четвъртата статия от поредицата са панорамно-епически, обобщаващи — испанските и българските реални тук се проектират върху историческия развой на Европа през XIX столетие, обосновават се практическите изводи от големите социални колизии на века и се правят прогнози за по-нататъшното обществено развитие.

Целта на „Дунавска зора“, както и на Славейковия вестник „Македония“ е да направи политически паралел между положението в Испания и българското националноосвободително движение. Но когато Славейков по силата на обективни обстоятелства различа предимно на езика на фактите и асоциациите, то „Дунавска зора“ свободно разгръща и задълбочава този паралел на почти седем вестникарски страници. При това тук се надмогва патетичното звучене на публицистичните материали в „Македония“ и се проявява стремеж към обективен сравнителен анализ на събитията.

Първата статия от поредицата е озаглавена „Испанский бунт в паралел с българското въстание“²⁹. По пътя на аналогията авторът търси допирните точки между революционните брожения, протичащи в специфичните национални условия на Испания и България, като акцентът тук е върху испанската действителност. Причините за избухване на народното недоволство в Испания според българския публицист се крият в дълбоката пропаст между народа и управляващата династия. Още тук се проявяват недостатъците в буржоазнолибералния мироглед на автора — вместо да анализира историческата несъвместимост между феодалните порядки и демократическите тежнениа на испанското общество, той обяснява изострянето на социалните конфликти с нравствената безотговорност на династическата върхушка. Във фейлетонен стил са предадени последиците от пренебрежението на грандовете към недоволството на масите, образно и живо в сатиричен тон е обрисувана сцената, в която „последната бурбонска монахиня Изабела след ужасното ѝ прекаруение от испанския престол“ се отправя към емигрантското си убежище в департамента По. Фактите от действителността се подреждат в неопровержимо доказателство на доминантната политическа идея, вложена в началото и в края на статията, а именно, че XIX век е век на народностите, които са истинската всемогъща сила на епохата“ и с чието мнение трябва да се съобразяват дипломати и монарси.

Какво е тук мястото на героичния подвиг на Хаджи-Димитровата чета от лятото на 1868 г., ехото от който оглушително отеква между задрямалите ориенталски сарани и пробудените надежди на рязата от „Дунавския вилает“? В стремежа си да намери адекватна съизмеримост на събитието с испанската революция, авторът си разрешава известна хиперболизация по отношение на обхвата и съдържанието му и го представя като „българско въстание“. Но дори еднаквяването на обема на събитията също не е причина за тяхното отъждествяване. Испанската буржоазна революция е масово социално движение, насочено към демократизиране на общественоекономическите отношения в страната, докато четите на Филип Тотю и Хаджи Димитър са израз на националния антагонизъм между поробените българи и Османската държавно-политическа система. Същевременно схватките при Върбовка и Карансева са първите изяви на организираната въоръжена борба на българския народ против робската действителност, за извоюване на народостна и политическа самостоятелност. Българският журналист не може да не е разбирал това, но с оглед на своята публицистична задача поставя в основата на паралела най-общия белег на събитията — тяхната конфликтност и революционност, като елиминира национално-историческите характеристики на тези категории. Оттук нататък коментарът вече лесно намира сходствата в конкретните действия на испанските и българските бунтов-

²⁹ Дунавска зора, г. I, 1868, 20. X., бр. 48.

ници. Сравнението се осъществява на всеки от етапите на революционната ситуация, а оттам и в рамките на всеки синтактичен период. На първо място е поставена испанската политическа реалност, а българската се сравнява с нея посредством разширени съпоставителни изрази — „също като“ и „също тъй като“. Както на идейна, така и на синтактична основа непрестанно се събират и раздвояват положителните и отрицателните полюси в политическия живот на двете страни. Отрицателните тенденции на испанската действителност подчертават и подсилват аналогичните недостатъци на турската деспотическа система; страданията и борбите на испанския народ логически обосновават надигщата се съпротива на българите против турската тирания; героичните усилия на испанските бунтовници се отъждествяват с храбростта на българските четиници. Избраният композиционен похват се оказва целесъобразен с оглед на основната публицистична мисъл в първата и третата част на поредицата — следвайки аналозите с всеки от етапите на испанската политическа ситуация, да се докаже, че българското освободително движение независимо от временните неуспехи неминуемо върви към същата развръзка както и испанското.

В композиционно отношение третата статия — „Испанският бунт и българското въстание“³⁰ — е огледален образ на първата. Тук в първата част на сравнителните периоди излиза българският революционен акт — героико-трагичната одисея на Хаджи-Димитровата чета, докато испанският паралел придобива служебен характер. Но авторът не се задоволява само с изброяване на фактите и поставяне на тезата, а търси доказателства за обективния ход на историята и ги намира навсякъде — не само в испанската действителност. За това свидетелства втората част от поредицата — „Испанският бунт сравнително с българското въстание“³¹. Въпреки конкретните очертания на заглавните статията е осъществена в обзорно-епичен план и търси общия идеен белег на епохата — нейния всеобхватен революционен заряд. За да потвърди отново народността начало в политическия живот на XIX столетие, авторът тръгва от началната точка на революционните брожения в Европа — Великата френска революция. След това се спира на буржоазните революции в Италия, Австрия, Испания, на превратите в Румъния и Гърция, довели до установяване на конституционни монархии в тези страни. Според възгледите на публициста разрешението на социалните конфликти е постигнато чрез възкачването на престола на просветени монарси, каквито са според него Франц Йосиф и Виктор Емануил, крал Георги в Гърция и румънският княз Карол. Тук отново се откроява мирогледната уязвимост на българската либералнобуржоазна интелигенция, към която принадлежи и редакторът на вестник „Дунавска зора“.

Възгледът, че „силата на престола не стои в байонетите, а в любовта на народа“, отразява близостта на вестника до идейните позиции на Тайния български централен комитет, в политическата програма на който е заложена каузата за автономно българско царство под върховенството на султана. В този дух до него е отправен „Мемоар на ТБЦК“ през март 1867 г.³² Тук се налага да припомним факта, че Добри Войников и неговите съмишленници П. Кисимов, Д. Великсий, П. Кършовски, А. Савич са сред най-дейните членове и сътрудници на ТБЦК и на подкомитета в Браила³³. Независимо че не може да се определи кой от тях е авторът на „испанската поредица“, този факт обяснява политическата мъглявост и компромисния дух на разглежданите уводни статии.

Въпреки това демократизмът и горещият патриотизъм на възрожденските дейци, тяхната синовна привързаност към поробения български народ надделяват над всякакви политически платформи. Само от позициите на възрожденския идеализъм

³⁰ Дунавска зора, г. I, 1868, 27. X, бр. 50.

³¹ Пак там, 24. X, бр. 49.

³² А. Л. Бурмов. Избрани съчинения. Т. II. С., 1974 г., с. 85.

³³ Пак там, с. 77.

и нравствена философия може да бъде създаден монополитният образ на народната мощ и властна сила във втората от уводните статии. Това е най-силният по емоционално въздействие пасаж, за който определено може да се каже, че остава сред постиженията на възрожденската публицистика. Ето как буревестно звучи този текст: „Защото, когато достигне да опознае и да оцени своите права, не могат го възпре нито байонети, нито мидралини, навива на всичко, отива напред, преминува през огъня и желязото, достига дори до престола, сичко що срещне строшава и поразява, сичко погълнува като един океан, който, като ся разлюти, нищо не може го възпре, всяка човеческа сила изчезва пред него — това е Народът.“ Глаголната динамика и метафоричните сравнения в текста създават усещане на стремително движение, за помтаща стихийност — един истински апотеоз на народната енергия и мощ, с угрозяващ, тържествено-предупредителен патос. Не само чрез политическите аналогии и идеи, но и по емоционално-образен път българският публицист утвърждава историческата предопределеност на народната власт като висша изва на политическия гений на човечеството. Изворът на този „демократически оптимизъм сред дейците на Възраждането е страстната им вяра в жизнеспособността и духовната широта на своя народ, на когото те безрезервно са посветили живота си. Оттук се ражда и интернационалното им съпричастие към борбата на всички народи, стремящи към свобода и социална справедливост.

В последната статия се разрешава най-важният и съдбоносен за българската нация въпрос — какво трябва да прави народът, щом не може по мирен начин да придобие правдините си. Отговорът идва след подробно описание на трагичната саможертва на Хаджи-Димитровата чета. За да остане постулативно верен на програмата на ТБЦК, авторът представя нейната героиня Голгота като опит да се привлече вниманието на султана върху страданията и безправията на българите. Придържайки се към тактиката на Тайния комитет, в която надеждите за мирно разрешение на българския национален въпрос предшествуват призива за въоръжена борба, той игнорира национално-политическия елемент във въоръжената акция и набляга преди всичко на икономическото потисничество. Но не може да бъде игнорирана и ирремъчната жестока реалност — султанът не само не приема подадената му ръка (Мемоара), но изтребва безмилостно най-достоините синове на България. И сякаш не публицистът, а историята издига единствено възможния изход от азиатското варварство и тиранията — „Непременно, че самият спасителен път е бунт, бунт и пак бунт, както направиха сичките диес свободни народи, тъй както и испанският народ.“³⁴ Така с възприемането на въоръженото въстание като единствено средство за отхвърляне на робството „Дунавска зора“ навлиза в територията на революционно-демократичната идеология и застава на границата между еволюционисткия цариградски печат и идейните органи на революционната емиграция във Влашко — „Свобода“, „Независимост“ и „Знаме“, които поемат щафетата на патриотичното публицистично слово, за да го превърнат в знаме на националноосвободителната борба.

Уводните статии на вестник „Дунавска зора“, пряко сравняващи испанската буржоазна революция с четническото движение в България, са съществен принос за проникването на прогресивни социални и политически идеи в българската обществена практика през 60-те години на миналия век. Чрез тези обемни публицистични творби в националната душевност трайно се вгражда образът на бореща се Испания като пример на свободолубие и мъжество. Начинанието на вестника оплодява интернационалната насоченост на българския печат през тази епоха и обвързва драматичната историческа съдба на нашия народ с бушуващите социални конфликти в цяла Европа. По-конкретният смисъл на това излизане в света се проявява във факта, че един величествен епизод от националната ни история, какъвто е жертвеният и славен път на Хаджи-Димитровата чета, напуска очертаванията на хайдушкия Балкан, на неиз-

³⁴ Дунавска зора, г. I, 31. X, бр. 51.

вестната България и още преди да е прозвучала безсмъртната Ботева балада, заема мястото си в общочовешкия героичен пантеон.

Испанската поредица на „Дунавска зора“ обогатява жанровата система на възрожденската публицистика, разширява нейния тематичен обсер и внася в журналистическата практика един плодотворен стилистичен похват, какъвто е политическият паралел. Вестникът прави сполучлив опит да съчетае идейно-емоционалния подход с историко-аналитичното обосноваване на своите тези, с многостранно осмисляне на обществените явления. Затова може да се каже, че разгледаните уводни статии са ценен влог на „Дунавска зора“ в жанрово-методологическата еволюция на публицистиката през Възраждането.

***

Многобройните и разнообразни материали за Испания, публикувани в българската възрожденска преса, са един многоаспектен културно-политически комплекс. Чрез него българският читател е получавал възможност да се запознае с общественото битие и самобитната душевност на испанците. Но познавателно-естетическата стойност е само част от характеристиката на този комплекс. Всичко, което се случва в Испания през втората половина на XIX век, българските журналисти обвързват с проблемите на своята страна. Успехите, грешките или поуките от испанската история те използват с оглед задачите и целите на национално-възрожденското движение; по емоционално-психологически, по асоциативно-мисловен или директно-съпоставителен път спомагат за формирането на политическата и културната стратегия на Българското възраждане. Идеологическият план на представените материали целенасочено се използва за революционизиране на народното съзнание.

Великолепната култура и превратната историческа съдба на Испания се включват в ритъма на българското страдалчество и българската борба не само външно-формално, но и пряко-действено. Чрез възрожденските вестници и списания изпреварващото социално-политическо развитие на Испания се превръща в действителен фактор за съзряване и ускоряване на съответните исторически процеси в българския обществен живот.

„ЗАД ВСЯКО НЕГОВО ОТРИЦАНИЕ СЕ РАЖДАШЕ ИДЕЯТА ЗА НОВОТО...“

(Спомени на Иван Мирчев за Гео Милев)

ИВАН П. ЦАНОВ

През 1965 година издателство „Български писател“ в своята мемоарна поредица издаде том със спомени за Гео Милев, Христо Ясенев и Сергей Румянцев¹. В страниците, отделени за Гео Милев, са включени и спомените на неговия съгражданин, съученик и другар — поетът Иван Мирчев². Неотдавна в Научния архив на Бъл-

¹ Гео Милев, Христо Ясенев, Сергей Румянцев в спомените на съвременниците си. Под редакцията на Леда Милева, Пенка Кръстева и Иван Сестримски. С., 1965.

² Цит. съч., 120—150.